

University of Groningen

Het peilen van de diepte

Miedema, S.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1997

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Miedema, S. (1997). *Het peilen van de diepte: de relatie tussen werkloosheid en delinquentie bij jongvolwassen mannen*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De balans opgemaakt

16.1 Inleiding

In dit laatste hoofdstuk wil ik stilstaan bij de uitkomsten van dit onderzoek en de betekenis, de relevantie, daarvan. Bij het begrip relevantie kan men denken aan wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie. De wetenschappelijke relevantie, wat betekent dit onderzoek voor de theoretisch-empirische kennis over de probleemstelling naar werkloosheid en delinquentie, komt in de volgende paragraaf aan bod.³⁶² De maatschappelijke relevantie, wat betekent dit onderzoek voor de samenleving in bredere zin, of in nauwere zin voor beleidsorganisaties die zich met werkloosheid en werklozen bezig houden, voor de werklozen en hun positie, komt daarna aan bod. Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie kunnen in wisselwerking staan, maar ook onafhankelijk van elkaar optreden dan wel benadrukt worden. Wat de onafhankelijkheidsvraag betreft is het onderscheid tussen fundamenteel onderzoek en toegepast of beleidsgericht onderzoek toepasselijk; in principe gaat het dan om de vraag of het probleem primair sociologisch is gedefinieerd of dat het een zoeken is naar een oplossing voor een sociaal probleem, waarvoor wetenschappelijk onderzoek een zekere legitimatie kan bieden (cf. Miedema, 1994: 15 e.v.). Dit onderzoek tracht aan beide aspecten recht te doen.

16.2 Levensstijlen en criminologische theorievorming

De levensstijlenbenadering, het analyseren van sociale praktijken en discoursen, integreert op onderscheiden niveaus verschillende (deel)theorieën. Voordelen van deze benadering liggen naar mijn idee op volgende domeinen:

- ze gaat primair uit van alledaagse belevingswerelden van respondenten, hun cognities: ervaringen, problemen, rationaliteit, motivaties, intenties³⁶³ en oplossingen. De daarop gebaseerde houding is in principe sociaal van aard, maakt het handelen regelgeleid en voorziet het handelen van een zekere legitimitie (sociale geldigheid). Deze houding kan meer traditioneel ingekaderd zijn (klasse-subculturen langs 'gender lijnen' en leeftijdverdelingen) of meer reflexief-modern van aard zijn op basis van individuele autonomie;
- ze biedt zicht op de ontwikkelingsdynamiek, zowel in persoonlijk, sociaal als institutioneel/structureel opzicht; veranderingen, nieuwe ontwikkelingen, conflicten en contra-

dicties krijgen daarmee een voorname plaats; relaties tussen individu, sociale omgeving (leefwereld) en maatschappelijk systeem worden als interdependent gezien;

- ze plaatst, door de centraliteit van de begrippen (sociale en maatschappelijke) positie en socialisatie, meerdere 'hulptheorieën' in één model: levenslooptheorie, jeugd- en generatie-theorie, handelingstheorie, identiteitstheorie, leertheorie, motivationele theorie (levensopgaven); in dat opzicht kan een sociologisch vertrekpunt aangevuld worden met (sociaal-)psychologische noties;
- ze biedt meerdere integratieve mogelijkheden in theoretisch opzicht; in de eerste plaats de combinatie van criminologische theorieën en in de tweede plaats de combinatie van 'agency' en 'structure' (substantiële rationaliteit op leefwereldniveau versus functionele (technisch-instrumentele) rationaliteit op het niveau van het maatschappelijk systeem); in dat opzicht worden structurerende voorwaarden, gelegen op het niveau van de leefwereld, aangevuld met structurele voorwaarden die zicht bieden op de (re-)productie van levensstijlen van maatschappelijke categorieën;
- ze gaat (een te grote) reductie van complexiteit (een te hoog abstractieniveau) tegen door aandacht te besteden aan concrete samenhangen tussen verschillende leefwerelddoemenen en de betekenissen van verschillendsoortige gedragsrepertoires in relatie met interveniërende factoren; ook dan gaat het natuurlijk om het maken van keuzes met betrekking tot wat (theoretisch) relevant is en wat minder;
- ze biedt in principe mogelijkheden voor een methodisch pluralisme; naast kwalitatieve onderzoeksmodellen ook meer kwantitatieve mogelijkheden, data-triangulatie e.d.;³⁶⁴
- ze geeft de ruimte aan heteronomie van discoursen en de daarin optredende soorten contradicties, waardoor differentiatie in typen levensstijlen en comparaties, zowel tussen typen als binnen één en hetzelfde type, mogelijk is. Zeker in een cultureel snel veranderende samenleving — de multi-culturele samenleving — biedt discoursanalyse zicht op mogelijkheden om verschillende groepen te binden aan de 'civil society';
- ze biedt een contextueel kader, waarin aandacht kan worden besteed aan doorlopende historische ontwikkelingen in structureel opzicht (modernisering, rationalisering, flexibilisering, fragmentarisering);
- ze signaleert relevante probleemvelden, ervaren contradicties en oplossingsstrategieën. Deze blijken per levensstijl en per levensfase uiteen te kunnen lopen. De analyse van de betekenissen van werk en werkloosheid bijvoorbeeld biedt beleidsinstanties aangrijpingspunten, zowel op meer nationaal niveau alsook op lokaal niveau. Op dat laatste terrein kan het gemeentelijk beleid plannen ontwikkelen om iets te doen voor hun werklozen in meer specifieke zin; dit bestrijkt dus het belang van de maatschappelijke relevantie.

Al met al biedt een levensstijlenbenadering, toegespitst op de onderzoeksvraag naar de relatie tussen werkloosheid en delinquentie bij jongvolwassen mannen, de mogelijkheid om te laten zien dat deze relatie een gedifferentieerde vorm heeft. De correspondentie tussen eerste-orde en tweede-orde niveau (postulaat van adequaatheid: de onderzochten moeten zich blijven herkennen in de wetenschappelijke weergave van hun levensverha-

len en de (explicitering van de grondslagen van hun) handelingsrationaliteit) staat daarbij centraal.³⁶⁵

De interpretatieve methode kent, naast het voordeel van gedetailleerd inzicht bieden in levensloopontwikkelingen, uiteraard ook nadelen. Deze methode is doorgaans arbeidsintensief en de resultaten zijn door het relatief kleine aantal respondenten³⁶⁶ minder goed empirisch kwantificeerbaar/generaliseerbaar, bijvoorbeeld het geven van een nauwkeurige schatting van de proportionele verdeling van typen levensstijlen over het bestand (de populatie) van langdurig werklozen, onder andere door lokale variabiliteit van beroepsbevolking en arbeidsmarktomstandigheden. Dit laat onverlet dat ook interpretatief onderzoek moet voldoen aan eisen van: precisie, reikwijdte, systematiek en relevantie.³⁶⁷ Ook hier weer de opmerking dat deze noot eigenlijk in de 'hoofdstekst' thuishoort, maar overwegingen ten aanzien van de leesbaarheid e.d. hebben ertoe geleid dat de opmerkingen over deze eisen als noot worden gepresenteerd. Vandaar ook de gedetailleerde weergaven van theoretische noties, methodische procedures, analysestappen en transformatieprocessen, en uitkomsten van dit onderzoek³⁶⁸ en de uitgebreide vergelijkingen tussen deze uitkomsten en een aantal criminologische theorieën. Hoewel de resultaten geen empirische generalisatie toelaten, kan desalniettemin gesteld worden dat theoretische generalisatie ten aanzien van het processuele model van discursen wel mogelijk is.

Door een nadere analyse van de 'causale' keten tussen werkloosheid en delinquentie (dan wel deviantie of respectabiliteit) is het mogelijk verschillende logische verloopmodellen (correspondentiepatronen aan de hand van tijdcurves) van deze relatie empirisch in kaart te brengen. Ik heb laten zien dat de aan- of afwezigheid van initiële delinquentie (primaire of leeftijdsgebonden delinquentie), de verschillende vormen en functies daarvan voor groepen leeftijdgenoten zowel kan samenhangen met hun structurele klasselokatie, (sub-)culturele hulpbronnen en opvoedstijlen als met hun pogingen om status en identiteit te verwerven. Daarmee wordt ook zicht verkregen op het belang van verschillendsoortige levensopgaven en de structurerende consequenties daarvan. Beteekenissen van respectabiliteit, deviantie en delinquentie, werk en werkloosheid, verzorgings- en kostwinnerpositie, identiteit, maatschappijbeeld en toekomstverwachtingen zijn daaraan te relateren. Ik heb voorts laten zien dat voor sommige levensstijlen de primaire delinquentie of niet voorkomt dan wel tijdelijk een 'moratoriumfunctie' heeft en dat voor andere de primaire delinquentie zich continueert en versterkt wordt door de met de werkloosheid samenhangende problemen naar meer secundaire vormen (recidive-patronen en ontwikkeling van een criminele carrière).

Voor de onderzoeksvraag blijkt met name van belang of jongeren met een respectabele levensstijl door de werkloosheid beginnen met illegale inkomensstrategieën. Over het algemeen is dat niet het geval, maar tegelijkertijd is duidelijk geworden dat sommige levensstijlen gerekend kunnen worden tot risicogroepen ('groups at risk'), waarin delinquentie op termijn een gedwongen uitweg wordt (kan worden) om ervaren contradicties het hoofd te bieden. Type II is daarvoor het meest kenmerkende voorbeeld.

Uit dit onderzoek blijkt dat jongvolwassenen met adequate bindingen in staat zijn deze voort te zetten. Initiële respectabiliteit schijnt nauwelijks ingeruild te worden voor een meer delinquente levensstijl. Levensstijlen met ingeperkte delinquentie (leeftijdgebonden exploratief groepsgedrag op het domein van de vrije-tijd) hernemen na deze fase hun respectabele positie en integreren in de wereld van volwassenen. Hun investeringen in respectabiliteit worden niet definitief in de waagschaal gesteld; in die zin is er sprake van een rationele kosten-baten analyse. In dat opzicht wordt de theorie van Hirschi gedeeltelijk bevestigd. Gedeeltelijk, omdat de jonge mannen van type VI opteren voor een levensstijl die relatief los is komen te staan van de dominante respectabele midden-klassecultuur. In dat opzicht (de keuze voor alternatieve biografie-ontwerpen) is hun levensstijl flexibel respectabel en zijn vormen van deviantie daarin niet uit te sluiten. Deze transformeren zich niet tot een uitgesproken vorm van delinquentie. Ook zonder maatschappelijke conformering of conventionele opvattingen en activiteiten zijn zij in staat zelf-controle en maatschappij-kritiek als organiserende principes in te zetten. Persoonlijke idealen en politiek-ideologische opvattingen dragen weliswaar bij tot een radicalisering, maar binnen de grijszones van de democratische speelruimte. Vooralsnog zijn het culturele rebellen en non-conformisten, maar bij een voortschrijdend proces van politieke radicalisering is het, althans voor sommigen, voorstelbaar dat hun radicalisme gepaard kan gaan met politiek verzet en geweld. Men kan daarbij denken aan de levensstijlen van autonomen en radicale splintergroeperingen van nieuwe sociale bewegingen.

Voor het strain en subculturele perspectief is zichtbaar geworden dat de negatieve milieu- en buurtkenmerken elkaar versterken en eenmaal in een dergelijk achterstands-traject belandt, blijken de meer conventionele opties ingeperkt (Terpsta, 1996; Jankowski, 1989). Een in meerdere opzichten gemarginaliseerde positie kan leiden tot een discrepantie tussen het ideaal van een 'normaal leven' (de verwachtingen van de standaard en de moderne keuzebiografie-ontwerpen) en inzet van middelen daarvoor. De kansongelijkheid in de legale gelegenheidsstructuur geldt trouwens ook de illegale gelegenheidsstructuur. Het al dan niet participeren daaraan kan, tot op zekere hoogte, weer verklaard worden met de bindingentheorie van Hirschi. Maar bij type II is duidelijk geworden dat deze bindingscomponenten onverbindend verklaard kunnen worden. Voor type I zijn deze al vanaf een pril begin onverbindend. Deze levensstijl kan worden gezien als een 'loner-type' met een uitgesproken vorm van 'defiant individualism', waarin de socialisatie-uitkomsten zich moeizaam laten rijmen met de eisen van de dominante cultuur.

Voor de respectabele levensstijlen van arbeidersjongens geldt dat de werkloosheid meerdere negatieve en frustrerende aspecten combineert. Aan het adaptatiemodel van Merton kunnen in categoriaal opzicht meerdere oplossingsstrategieën worden ontleend. Hoe langer de werkloosheid duurt, des te uitzichtlozer ze deze positie ervaren. In dat opzicht wordt een legitimiteitsverlies — twijfels aan de rechtvaardigheid van de verdeling van maatschappelijke kansen — zichtbaar en neemt het vertrouwen in de politiek af. Bij hen wordt een zeker isolement zichtbaar, een zich terugtrekken in hun leefwereld.

den. Naast een meer calculerende houding, het stringenter bewaken van hun eigen voordelen en een focussen op het eigen overleven, worden ook de contouren zichtbaar van verlies aan solidariteit en een tanende tolerantie met lotgenoten in vergelijkbare posities. Ze klampen zich steeds meer vast aan hun eigen respectabiliteit en omarmen een meer repressieve 'law-and-order'-houding. Dit proces, ook een vorm van radicalisering, leidt enerzijds tot politieke desinteresse en uiteindelijk onverschilligheid, maar anderzijds bestaat het gevaar van een verrechtsing, met name naar minderheidsgroepen en buitenlanders. Ontwikkelingen op macro- en meso-niveau hollen hun structurele en culturele klasseposities steeds meer uit en hun leefwereld loopt het risico (ecologisch-geografisch, sociaal en cultureel) te desintegreren. Met name in de grote steden zien we in oude en nieuwe volkswijken deze spanningen tussen gevestigde autochtonen en allochtonen als nieuwkomers en buitenstaanders groter worden. Het subculturele perspectief op dit niveau kan dan ook moeiteloos worden verbonden met de multi-culturele en multi-rationale spanningen in deze wijken. Als mensen zich bedreigd voelen is het zoeken van zondebokken een mogelijke uitlaatklep voor ontwikkelingen waar men geen greep meer op heeft; onbegrip van bestuurders en politici, werknemers die hen niet (meer) nodig hebben etc. vergroten hun houding van vijandigheid. Ook daar zou voortgezet levensstijlenonderzoek zicht op kunnen bieden.

Voor de theorievorming in de criminologie biedt het levensstijlenperspectief mogelijkheden om verschillende theorieën te vergelijken op hun sterke en zwakke punten door steeds te analyseren hoe een bepaalde levensstijl 'omgaat' met delinquentie, welke vormen van motieven en rationaliteit worden gebruikt, hoe oplossingen sporen met de eisen van de dominante cultuur, onder welke voorwaarden levensstijlen worden ge(re)-produceerd.

Zoals ik heb laten zien, zijn het strain en subculturele perspectief nog steeds te beschouwen als dé verklaringsspogingen voor de delinquentie (van jongens) in de lagere klassen. Het sociale controle perspectief baseert zich meer op respectabele, goed-geïntegreerde, jongeren uit respectabele arbeiders- en middenklassen. In een snel veranderende samenleving is het begrip klasse evenwel aan slijtage onderhevig. Veranderingen in politieke en economische subsystemen raken steeds meer het leven van mensen in de leefwereld (cf. Habermas, 1981; Beck, 1992; Fischer-Rosenthal, 1995).³⁶⁹ De verdeling van risico's en zekerheden treffen nu ook andere maatschappelijke categorieën dan die uit de lagere klassen. Voorts geldt voor dat traditionele verbanden en formaties, tot op zekere hoogte, vervangen worden door netwerken van geïndividualiseerde en mondig (calculerende, kritische en zelf-reflexieve) burgers.³⁷⁰ Dit houdt wel in dat levensstijlen in snel veranderende moderne samenlevingen moeten kunnen omgaan met meer gehorizontaliseerde verhoudingen, flexibele contexten en een zekere mate van fragmentatie en ambiguïteit. Type VI kan daar partieel als de voorhoede van worden gezien, maar door hun terugtrekking uit het economisch subsysteem (de arbeidsmarkt in formele zin) ondermijnen ze in zekere zin de ordende grondslag van de moderne, westerse samenleving. In een gepluraliseerde samenleving, waarin de geldigheid van discourspraktijken steeds relatiever wordt, ontstaan weliswaar op leefwereldniveau verschillende levensstijlen naast elkaar, maar binnen de politieke en economische subsystemen

gelden andere, veelal dwingende, wetmatigheden. Levensstijlen die minder autonoom zijn dan die van type I en VI, conformeren zich nog steeds daaraan. De paradox is dat ze investeren in conformiteit (werk), maar de realisatie van mogelijkheden steeds meer extern komt te liggen door een globaliserende economie. Arbeidsmarktparticipatie wordt door het wegvallen van volledige werkgelegenheid voor hen illusoir. Het vinden van werk wordt, met name aan de onderkant van de arbeidsmarkt, maar ook in bepaalde segmenten van de primaire arbeidsmarkt, steeds meer een 'zero-sum game'; door de concurrentie om beschikbare arbeidsplaatsen creëren de winnaars tegelijkertijd ook de verliezers. De verliezers moeten zich aanpassen aan een lager niveau ('subemployment') of hooguit genoeg nemen met geflexibiliseerde banen met een tijdelijke duur. Voor de kansarme verliezers blijft weinig anders over dan zich te schikken in een situatie van langdurige uitkeringsafhankelijkheid. Dat sommigen daar geen genoeg mee willen of kunnen nemen wordt in dit onderzoek eens te meer bevestigd. In de jeugdcriminologie zou niet alleen meer aandacht moeten worden geschonken aan de onderklasse-criminaliteit, het traditionele object, maar ook aan deviante en delinquente oplossingsstructuren van nieuwe groepen, die zich teweer stellen tegen maatschappelijke marginaliseringsprocessen. Daarnaast zou de criminologie zich meer bezig moeten houden met een kritische maatschappij-analyse, het onderzoeken van structurele voorwaarden die criminogeen doorwerken naar het alledaagse leven van mensen (zie Hagan en Peterson, 1995; Thema-nummer van 'Journal of Research in Crime and Delinquency': Symposium on the future of research in crime and delinquency, (30/4), 1993).

16.3 Het belang van een differentiatie in levensstijlen van werklozen in beleidsmatig opzicht

Dat de massale werkloosheid en met name de langdurige werkloosheid van de zogenaamde harde kern — zo langzamerhand zestig procent van het werklozen bestand — een groot maatschappelijk probleem is, hoeft nauwelijks enige toelichting. Dat binnen deze harde kern van werklozen zich ook de harde kern van delinquenten bevindt (veel recidive, criminele carrière), zal ook geen verbazing oproepen. Een actief delinquent bestaan dan wel een ernstig delinquent (strafrechtelijk) verleden loopt grotendeels parallel met de situatie van werkloosheid.

Voor veel werklozen geldt dat ze door hun werkloosheid met verschillendsoortige problemen worden geconfronteerd: sociaal isolement; gebrekkige maatschappelijke participatie; geldgebrek en verlies aan hulpbronnen; een overmaat aan vrije-tijd; relationele spanningen en psycho-somatische klachten e.d. Hun leefwereld en consumptieve mogelijkheden krimpen in; ze hebben moeite om hun bestaan zingeving te geven; hun maatschappelijke integratie, met werk als belangrijke verbindingsschakel, neemt af en in het verlengde daarvan dreigt dan een proces van marginalisering; er is sprake van verdwijnende collectiviteitsbanden, identiteitsverlies en gebrek aan toekomstperspectief; ze worden afhankelijk van de uitkeringsinstantie met bijbehorende controle-structuren; er ontstaan wantrouwen en vervreemding ten opzichte van de politiek en politici; ze ontwikkelen een meer intolerante houding naar minderheden en hun arbeidsethos wordt

steeds nominaler. Kortom, het zich bevinden in een vrijwel permanente positie van spanningen is voor de meeste langdurig werklozen een onderdeel van hun dagelijks bestaan geworden, waarin het overleven steeds moeizamer verloopt. Door de versterking van structurele en culturele marginaliseringsprocessen³⁷¹ dreigt het gevaar van een maatschappelijke tweedeling en het ontstaan van een onderklasse. In zekere zin is het begrip onderklasse een verlegenheidsterm, waarmee een residucategorie wordt aangeduid die sociologisch buiten de conventionele sociale structuren en theoretische modellen valt.³⁷² Daarmee loopt hun 'citizenship'³⁷³, het zijn van volwaardig burger in sociaal, juridisch-politiek en economisch opzicht, eveneens een groot risico. Het risico dreigt dat als men eenmaal in de onderklasse zit, men er moeilijk weer uitkomt; dit geldt ook voor kinderen in dergelijke gezinnen.³⁷⁴ Langdurig werklozen en anderen die langdurig afhankelijk zijn van het sociale uitkeringsstelsel dreigen te worden gereduceerd tot een 'verzorgingsklasse' en moreel gestigmatiseerd te worden.³⁷⁵ In de Sociale Nota 1996 wordt dan ook gerefereerd aan deze 'nieuwe armoede'.³⁷⁶ De schatting is, zoals al eerder aangegeven, dat 150.000 tot 200.000 huishoudens, met name huishoudens met een minimum-inkomen, in Nederland te kampen hebben met problematische schulden, waardoor sociaal isolement door bezuinigingen op sociale activiteiten al snel volgt. Ik verwijs verder naar de nota 'Arm Nederland', het eerste jaarrapport in Nederland (Cultureel Planbureau en Universiteit van Utrecht, G. Engbersen, oktober 1996). "Uit deze nota blijkt dat het niet hebben van werk sterk met armoede samenhangt: in 83 procent van de huishoudens die op of rond het sociaal minimum leven heeft niemand werk" (NRC Handelsblad, 23-10-1996). Binnen het werkloosheidsprobleem baart vooral het bestand van langdurig werklozen zorg. Een kwart miljoen mensen is langer dan een jaar al werkloos. Voor hen is de situatie tamelijk uitzichtloos, temeer daar van de langdurige werklozen 60 procent laag geschoold is. De toegang tot de arbeidsmarkt is voor mensen met lage kwalificaties, ook aan de onderkant van het loongebouw, dramatisch slecht.

Nu heb ik laten zien dat werkloosheid uiteenlopende betekenissen en problemen met zich meebrengt. Er kan niet gesproken worden van een homogene categorie; onder langdurige werklozen blijkt een staalkaart van levensstijlen en daaraan gerelateerde oplossingsstrategieën aanwezig. Voor de levensstijlen van werkloze jonge volwassenen waarvoor geldt dat werk een centrale levensopgave is, de typen II, III, IV en V, mag men aannemen dat de instanties belast met werk en uitkering, GAB's en Sociale Diensten, hun uiterste best doen om iedereen aan de slag te krijgen.³⁷⁷ Daarbij kan een onderscheid worden aangebracht tussen meer kansloze werklozen, type II, gedeeltelijk type III, en meer kansrijke werklozen, gedeeltelijk type III en de typen IV en V. De onderkant van de arbeidsmarkt is voor veel werklozen met een lage scholing de enige mogelijkheid regulier werk te vinden. Voor hoger opgeleide jongeren lijken de vooruitzichten rooskleuriger, maar dan moeten zij zich veelal tevreden stellen met tijdelijk werk of werk beneden hun eigenlijke niveau.³⁷⁸ In de discoursen zijn de daarop aansluitende verhalen over de bemiddelingsfunctie van het GAB, het aanbod van her- en bij-scholing dan wel omscholing, exemplarisch. Hoewel deze verhalen betrekking hebben op de periode 1986-1988 en lokaal gesitueerd zijn, is het werkgelegenheidsaf-

fensief van de overheid, zacht gekarakteriseerd, voor de kansarmen nog steeds niet hoopvol.³⁷⁹ Men zou kunnen stellen dat de resultaten van dit onderzoek een te rooskleurig beeld geven. Voor allochtone jongeren is de werkgelegenheidssituatie nog veel beroerder; in sommige wijken van de grote steden en in de meer perifere landelijke gebieden is de werkloosheid, in combinatie met daarmee samenhangende problemen, gigantisch groot (zie bijvoorbeeld Terpstra, 1996); de controle van het uitkeringssysteem en het aanscherpen van de plichtenkant zijn in de loop der jaren stringenter geworden en de stelselwijzigingen hebben ertoe geleid dat de uitkeringen steeds meer achterop zijn geraakt in vergelijking met de koopkrachtontwikkelingen van het werkende deel van de bevolking. Daarmee lijken de omstandigheden voor een versterking van de relatie werkloosheid — delinquentie alleen maar toegenomen.

Hoewel dit onderzoek geen beleidsonderzoek is, zou mijn aanbeveling zijn om bij de herinschakeling van langdurig werklozen uit te gaan van een levensstijlenbenadering. Een dergelijke werkwijze heeft het voordeel gedifferentieerd aan te sluiten bij de verschillende eisen en verwachtingen van de betrokkenen zelf. Door uit te gaan van globale categoriale kenmerken, gebaseerd op de beschrijvingen van de levensstijlen, kunnen uitvoeringsinstanties functionele categorisering ontwikkelen en toepassen.

In eerste instantie kan men aansluiten bij het opleidingsniveau van categorieën werklozen.³⁸⁰ Voor de verschillende onderwijscategorieën worden onderscheiden levenslooptrajecten en levensopgaven zichtbaar.³⁸¹ Deze werken door in identiteitsprojecten, relatie- en beroepsidealën, invullingen naar burgerschap e.d. In die zin worden biografie-ontwerpen mede voorgestructureerd door formele onderwijstrajecten en het tijdstip van het betreden van de arbeidsmarkt. Gegeven het feit dat jongeren meestal een relatie aangaan met een partner met dezelfde of vergelijkbare sociaal- economische en sociaal-culturele kenmerken ontstaan er relatief groepshomogene, min of meer klassegebonden, relatiestructuren. Voor de onderscheiden categorieën onderwijstrajecten is in grote lijnen een correspondentie met biografie-ontwerpen zichtbaar. Jongeren met een lage opleiding ontwikkelen andere levensopgaven dan studerende jongeren. Lager opgeleiden maken vaker deel uit van traditionele (standaard) biografie-ontwerpen met seksespecifieke arbeidsdeling (de man hoofdkostwinner, de vrouw vooral moeder en huisvrouw) en een territoriale inbedding in de ouderlijke woonbuurt (streek- en familiegebondenheid), terwijl hoger opgeleiden vaker kiezen voor een modern biografie-ontwerp met een meer egalitaire arbeidsdeling (tweeverdieners en beiden verantwoordelijk voor de zorgtaken en opvoeding) en geografisch mobieler zijn. Uitgaande van deze 'proxima' zouden GAB's, Sociale Diensten op maat gesneden maatregelen moeten nemen die aansluiten bij mogelijkheden en aspiraties van de verschillende categorieën werklozen. Een voorbeeld kan zijn het oprichten van banenbedrijven voor moeilijk plaatsbare werklozen (met een relatief lage scholing); men kan dan met name denken aan de typen II en, gedeeltelijk, III.³⁸² Een probleem is evenwel het gebrek aan regie, afstemming en coördinatie. Daarnaast zijn er problemen met de uitvoering van allerlei werkprogramma's, met name wat betreft het vinden van deelnemers en de doorstroming naar de reguliere arbeidsmarkt. Voor eventuele deelnemers dreigt het gevaar van verlies van inkomen. De bedoeling van additionele banen is immers dat mensen, na werkervaring te hebben

opgedaan en/of een opleiding te hebben gevolgd, kunnen doorstromen naar volwaardige banen in de particuliere sector³⁸³ of bij de overheid.³⁸⁴ De voorgestelde plannen om te komen tot een nauwe samenwerking, op regionaal niveau, tussen arbeidsbureaus, Sociale Diensten en bedrijfsverenigingen, met als doel het terugdringen of voorkomen van werkloosheid door mensen met een sociale uitkering op snellere en meer efficiënte wijze aan een baan te helpen, — in het jargon: de integrale en procesgerichte gevalshandeling — lijkt een goede stap, maar is in veel gevallen nog niet concreet uitgewerkt. Men twijfelt nog over de invoering van de 'één-loket' benadering. Deze plannen zouden kunnen aansluiten bij de pleidooien van Van Wijngaarden en Bomhoff om meer op lokaal (dat wil zeggen gemeentelijk) niveau nieuwe initiatieven te ontplooien, bijvoorbeeld in de vorm van Banenbedrijven. Het gevaar van een centraal dirigisme en universele regelgeving, de 'Haagse kaasstolp' (Kortmann), wordt daarmee verminderd en het versterken van lokale democratische elementen vergroot. De gemeente krijgt immers de verantwoordelijkheid voor de uitvoering en kan een meer horizontale invulling daaraan geven.

Dergelijke plannen lijken voor een aantal van de door mij geconstrueerde levensstijlen een uitweg te bieden voor een proces van voortdurende marginalisering. Het opnieuw ingeschakeld worden in het arbeidsproces, met alle positieve functies verbonden met het hebben van regulier werk, biedt hen mogelijkheden gestelde levensopgaven in sociaal, relationeel en materieel opzicht te realiseren. Voorwaarde daarbij is dat het uitzicht op regulier werk -eventueel via trajectbegeleiding (training, opleiding in beroepsmatige zin, maar ook het aanleren van een werkritme en -discipline, individuele en sociale vaardigheden en omgangsvormen ('reality-testing'), het volgen van een sollicitatiecursus, het leren begrijpen van eisen van de werkcontext) naar de arbeidsmarkt — geen loze belofte blijkt, maar inderdaad leidt tot een 'geregeld bestaan'. Gelet op de geringe mobiliteit van een aantal levensstijlen, de levensstijlen met een sterke mate van streek- en familiegebondenheid, en de weinig florissante vooruitzichten van lokale, en met name meer perifere, arbeidsmarkten, is het realiseren van (experimentele) 'banenbedrijven' op gemeentelijk niveau een mogelijke opstap om door te stromen naar regulier werk dan wel het vergroten van mobiliteit door verbeterde kwalificaties en werkervaring. Maar uiteindelijk is de ontwikkeling van het aanbod van werkgelegenheid, de werking van de vrije-markt, in een toename van banen de meest cruciale factor. Uit rechtvaardigheidsoverwegingen zouden evenwel (gemotiveerde) langdurig werklozen bij de verdeling van nieuwe banen een streepje voor moeten krijgen. Hen negeren zou onverschilligheid of ontbrekend medegevoel betekenen. Of dit door regelgeving dan wel het afsluiten van convenanten met werkgeversorganisaties geregeld moet worden, wil ik in het midden laten. Dwang noch drang, maar een vorm van collectieve en individuele burgerlijke solidariteit van werkgevers, naast eigenbelang ook gevoelens voor gemeenschap en verantwoordelijkheidsbesef, naar langdurige werklozen werkt wellicht beter. Financiële of fiscale compensaties (loonkostensubsidies, toeslagen), betaalde trainingsfaciliteiten (leerlingwezen, bedrijfsopleidingen) kunnen ondersteunend werken, maar voor ondernemers geldt nog steeds dat overwegingen om te investeren in de lokale economie (en lokale potentiële beroepsbevolking) worden gebaseerd op economische verwachtingen.³⁸⁵ Bij de bestrijding van de werkloosheid zijn

generale dan wel centraal aangestuurde overheidsmaatregelen naar mijn mening minder geschikt dan een aanpak van categoriaal maatwerk op lokaal niveau, waaraan alle belangengroepen participeren. Deze aanpak van onderen af moet natuurlijk wel kunnen rekenen op centraal, door de overheid, beschikbaar gestelde middelen. Een dergelijk doelgroepenbeleid moet zich baseren op de uitgangspunten van werklozen en hun (on)mogelijkheden. Sommige maatregelen zullen een intensief en langdurig begeleidingskarakter hebben naar specifieke categorieën in duidelijke achterstandssituaties (voor langdurig werklozen bijvoorbeeld toetredingstrajecten, trajectbegeleiding op het gebied van scholing), terwijl andere meer gericht zijn op korte trajecten voor kansrijke individuele werklozen (informatie, sollicitatie-trainingen, vergroting mobiliteit). Daarvoor is niet alleen kennis over categorieën werklozen en hun bemiddelingsmogelijkheden nodig, maar ook kennis van lokale arbeidsmarkten, het vacature-aanbod en toekomstige behoeften van de markt aan opleidingen en beroepen. Dit pleidooi is niet nieuw. Uit evaluatiestudies naar het rendement van, zo langzamerhand, talloze 'banenprojecten' blijkt dat veel projecten onvoldoende deelnemers hebben of dat de beoogde doelgroep niet worden bereikt, veel uitval vertonen, niet aansluiten bij de behoeften van werkgevers, te bureaucratisch zijn of ondergaan aan competitie tussen initiatiefnemers en/of uitvoerders, te duur zijn, geen structurele arbeidsplaatsen opleveren ('subsidiebanen', Melkert-banen) etc. Dit laatste verwijt, geen duurzame ontwikkeling van arbeidsplaatsen, heeft natuurlijk ook te maken met de 'enge' marktdefinitie van werk. Door de hoge loonkosten, minimaal het wettelijk minimumloon, is het evenwicht tussen vraag en aanbod in de onderste regionen van de arbeidsmarkt uit balans. Het economisch prijsmechanisme functioneert daar niet optimaal. Het oplossen van de werkloosheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt stuit dus op de economische realiteit van de rationaliteit van werknemers; laag gekwalificeerde mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt zijn relatief te duur voor hun produktiviteit en toegevoegde waarde. Door het handhaven van het minimumloon en voortschrijdende technische (arbeidsbesparende) vernieuwingen ontstaat dus een reservoir van mensen die, economisch gesproken, overbodig zijn geworden als producent. Vandaar ook de discussies over verlaging dan wel afschaffing van het minimumloon en het verlenen van loonkostensubsidies voor herintredende langdurig werklozen.³⁸⁶ De verzorgingsstaat tendert steeds meer in de richting van een mini-stelsel op het gebied van uitkeringen voor niet-actieven en een verslechtering van arbeidsvoorwaarden en salarissen van actieven in de meer marginale economische sectoren. Het prijsmechanisme als draaipunt in een vrije-markt economie dwingt tot een flexibilisering van loonkosten en werktijden. De vraag is of de politiek zich hier door zal laten leiden dan wel tegengas zal geven door het creëren van banen in de gepremieerde en gesubsidieerde sector. Werk krijgt dan een 'brede' definitie door te letten op de zinvolle bijdrage aan een leefbare (veilige en gezonde) samenleving. De paradox is immers dat er 'werk' genoeg is, zeker op het gebied van de collectieve sector, maar dat dit werk door allerlei bezuinigingen en saneringen als het ware uit de markt is gedrukt. Van werklozen wordt dan verwacht dat ze een tegenprestatie leveren door genoeg te nemen met 'banen' met een laag inkomen dan wel relatief korte werkaanstellingen van 32 uur. Het begrip passend werk, aansluitend bij opleidingsniveau, eerdere werkervaringen, fysiek vermogen e.d., wordt daarmee over boord gezet.

Alhoewel de meeste werklozen graag willen werken, zij het onder voorwaarde van een redelijke baan tegen een redelijke beloning, worden zij door deze ontwikkelingen gedwongen genoeg te nemen met tweede-keus banen. Hun keuzevrijheid, of werken onder het minimumloon of het accepteren van surrogaatbanen op het niveau van een uitkering, wordt daardoor illusoir. Werklozen die dat niet zien zitten, of door concurrentie van aanbieders niet kunnen voldoen aan de gestelde eisen wegens gebrek aan competenties, kunnen alternatieven ontwikkelen die niet legaal-zijn, bijvoorbeeld fraude, zwart werken en verwervingscriminaliteit. Als deze binnen hun sociale omgeving geaccepteerde praktijken zijn dan is aannemelijk dat het 'defiant individualism' syndroom binnen dergelijke leefverbanden ook de onderlinge solidariteit aantast. Desintegratieprocessen — gevoelens van buurtonveiligheid en sociaal isolement, vreemdelingenhaat e.d. — vinden daar een voedingsbodem.

Deze ontwikkelingen vergroten de maatschappelijke ongelijkheid door het creëren van drie klassen werkenden met bijbehorende verschillen in inkomen, baan zekerheid en aanzien: een harde kern van hoog gekwalificeerde werknemers met een vaste aanstelling en een ruim inkomen; een schil van flexibele, geschoolde werknemers die tijdelijk ingeschakeld worden³⁸⁷ en een buitenring van werknemers die als substituut van hun werkloosheid additionele banen in de collectieve sector vervullen op minimumniveau (banenplannen, Melkert-banen).³⁸⁸ Daaromheen zitten dan de werklozen die moeten zien rond te komen van een uitkering en het risico lopen permanent buitenspel te blijven.³⁸⁹ Binnen deze groep kunnen mensen eventueel nog werken in de informele sector van de economie³⁹⁰ (het zwarte-werk circuit)³⁹¹ dan wel verzorgingswerk of vrijwilligerswerk verrichten. Werklozen met een uitzichtloos perspectief, het veroordeeld zijn tot permanente uitsluiting van de arbeidsmarkt, hebben het minst te verliezen als ze besluiten niet-legaal hun inkomen te vergroten.

Als mensen werkloos worden is het zaak hen zo snel mogelijk weer op te nemen in het arbeidsproces; als het niet kan via reguliere bemiddeling of eigen sollicitatie-inspanningen, dan eventueel door het scheppen van additionele arbeid in de vorm van 'jobrotation', baantraining of scholingstrajecten.³⁹² Hoe langer het gedwongen werkloos-zijn duurt, des te moeizamer de reïntegratie. Diegenen die laag- of ongeschoold zijn, hebben sowieso als minder banden met de maatschappij. Als voor hen geen werk aanwezig is, het maatschappelijke integratiekader bij uitstek, dan neemt hun marginaliteit alleen maar toe. Voor hen zal dus een op hun situatie toegesneden scholingsbeleid en activerend arbeidsmarktbeleid moeten worden ontwikkeld, zodat ook zij kunnen concurreren.³⁹³ Vermeden moet worden simpele taken af te splitsen tot min of meer zelfstandige, maar laag gekwalificeerde banen, het proces van functie-differentiatie naar beneden.³⁹⁴

De levensstijlen waarvoor geldt dat het daar verankerde 'arbeidsethos' (bezigheidsethos) te ver afstaat van de eisen van de markt zijn in dat opzicht problematischer. De levensstijl van jongvolwassenen afkomstig uit de lagere milieus met een (beginnende) criminele carrière, veelal in combinatie met stevig alcohol- en/of druggebruik, schikken zich moeizaam in gereguleerde arbeidsverhoudingen. Als nog jonge (ex-)gedetineerden zouden voor hen tijdens en na de detentiefase specifieke en intensieve trajectbenaderin-

gen, gericht op training en begeleiding naar de arbeidsmarkt, ontwikkeld moeten worden. In een aantal richtingen wordt daarmee al geëxperimenteerd. Voorwaarde daarbij is bij deze projecten werkgevers, educatieve centra, leerlingenstelsels, lokale overheden, reclassering, Sociale Diensten en regionale arbeidsbureaus gemeenschappelijk moeten werken.³⁹⁵ Blijven ze deze mogelijkheden afwijzen en 'kiezen' voor verwervingscriminaliteit, dan is het strafrecht met recht ultimum remedium. De levensstijl van jongvolwassenen die meer post-materialistische waarden aanhangen (type VI) hebben, zo is mijn aanname, gelet op hun opleiding en cultureel kapitaal mogelijkheden om zich alsnog (part-time of als tweeverdieners) te voegen in traditionele werkstructuren en arbeidsverhoudingen, maar kunnen ook kiezen voor vrijwilligerswerk³⁹⁶ dan wel innovatieve bezigheden in eigen regie, die kunnen leiden tot zelfstandig ondernemerschap en creatieve beroepen. Ze bezitten vaardigheden genoeg om hun eigen weg te kiezen zonder delinquentie te hoeven plegen. In die zin maken zij zelf verantwoorde (en vaker post-materialistische) keuzes hoe hun eigen leven in te richten.

Misschien heeft Jongman nog meer gelijk dan aanvankelijk gedacht. Uit zijn serie onderzoeken, met diverse medewerkers, naar ongelijkheid in de strafrechtketen (ook wel aangeduid met selectiviteit in de rechtsgang, 'klassejustitie') is niet alleen gebleken dat werklozen (dan wel inactieven of mensen met een uitkering) meer delinquentie plegen dan werkenden, maar ook een groter risico lopen op detentie en daarmee samenhangende stigmatiseringseffecten en andere sociaal-economische problemen (cf. Van Netburg, 1996). Dergelijke selectieprocessen treden evenwel ook op bij andere 'street-level bureaucracies' (cf. Miedema, 1993: 295-296). Werklozen uit de middenklasse hebben doorgaans een hoger opleidingsniveau en bijbehorende vormen van sociaal en cultureel kapitaal (competenties, hulpbronnen) dan werklozen uit de traditionele arbeidersklasse, die op hun beurt werklozen uit de meer marginale arbeidersmilieus (onderklasse) achter zich laten. Het onderscheid in kansrijke, minder kansrijke en kansloze (onbemiddelbare) werklozen sluit hier redelijk op aan. In hun omgang met bijvoorbeeld arbeidsbureaus en Sociale Diensten trekken de kanslozen vaker aan het kortste eind, ook bij werkgelegenheidsprojecten en banenplannen. Met de invoering van de nieuwe Algemene bijstandswet vanaf 1 januari 1996 lijkt vooral hun bestaan nog gecontroleerder te zijn geworden.³⁹⁷

Noten bij hoofdstuk 16

362. Wetenschappelijke relevantie is op zich een generale term. Het krijgt pas een specifieke betekenis door een disciplinaire inbedding in een bepaalde tak van wetenschap. Sommige wetenschapsgebieden verknopen meerdere disciplines; dit geldt bijvoorbeeld ook voor de criminologie. Als ik het hier heb over wetenschappelijke relevantie dan doel ik met name op de sociologische relevantie en bijvoorbeeld niet de juridische relevantie. Wetenschappelijke relevantie blijft overigens een beetje een paraplu-term. Het kan bestaan uit één aspect of een combinatie van aspecten, die op enigerlei wijze vernieuwing impliceren: onderzoek kan grensverleggend zijn; kan oude problemen opnieuw definiëren; kan methodisch nieuwe wegen inslaan; kan wat data-verzameling en -verwerking betreft baanbrekend zijn; het kan een thematische 'review' zijn met een sterkte-zwakke analyse van vraagstelling, theoretische aannames, onderzoeksprocedures, meetinstrumenten en steekproeven; kan theoretische integratie of specificatie opleveren, enz.
363. "... if we assume (as it seems we must) that intentions exist in some final sense as neurophysiological processes in our brains, with which we correlate "meaningful" verbal descriptions, they would seem both the causes of our actions and the ground for their meaning. Intentions are the agency behind activity, "motivating" it both by accounting for it and by giving it intelligibility. For these reasons, they seem to offer a royal road both to explaining cultural phenomena and to discovering perspicuous structure (or determinacy) for their meanings. [...] From this point of view, valid interpretations and explanation entail one another" (Schneider, 1993: 46).
364. Maso stelt bijvoorbeeld voor de etnomethodologische methode volgende methodische voorwaarden, aangeduid met de term triangulatie, op:
 "1 dat zoveel mogelijk van elkaar verschillende gevallen moeten worden verzameld waarin zoveel mogelijk van elkaar verschillende leden de te onderzoeken gedragingen een normaal aanzien geven of rapporteren over de wijze waarop dat kan gebeuren (data-triangulatie);
 2 dat dit verzamelen moet gebeuren door gebruik te maken van verschillende dataverzamelingstechnieken (methodische triangulatie);
 3 dat deze technieken moeten worden toegepast door verschillende onderzoekers (onderzoekertriangulatie);
 4 dat de interpretatie van het aldus verzamelde materiaal in ruime mate moet worden vergeleken met de bevindingen van, van andere theoretische gezichtspunten uitgaande onderzoeken van soortgelijke gedragingen (theoretische triangulatie (Smith 1975: 271-292; Denzin 1978: 101-103; 294-305)" (Maso, 1984: 66-67).
 Voor dit onderzoek is in zekere mate voldaan aan de eisen: 1, 3, en 4. Voor 1: een heterogene groep jonge werkloze mannen. Voor 3: de functie van meelezers en commentatoren (in: De Bie en Miedema, 1993, het pendant van dit onderzoek naar jongvolwassen vrouwen met een uitkering is hier in striktere zin sprake). Voor 4: de vergelijking met andere criminologische theorieën. Met betrekking tot punt 2 geldt dat levensstijlonderzoek ook voor een toetsend of meer kwantificerend onderzoeksmodel gebruikt kan worden. In dit opzicht is dit onderzoek meer exploratief danwel een pilot-studie voor een groter vervolgonderzoek in lijn met de eisen voor een survey-onderzoek. Maso geeft verder aan dat: "Het voldoen aan de hierboven besproken voorwaarden van datatriangulatie (1) en van theoretische triangulatie (4) waarborgt dat het toepassen van de hier geformuleerde etnomethodologische methode leidt tot resultaten die generaliseerbaar zijn naar andere situaties en dus tot *algemene* uitspraken (Smith 1975: 70, 274-289). Benutting van methodische triangulatie (2) en onderzoeker-

striangulatie (3) voorkomt dat de wijze van dataverzameling de data contamineert, waardoor de gepresenteerde methode kan resulteren in uitspraken die een hoge mate van *betrouwbaarheid* en *validiteit* bezitten (ibid.: 62, 289-292)" (Maso, ibid.: 68).

365. Voor etnomethodologen geldt bijvoorbeeld dat ".. ze onderzoeken hoe leden de normaliteit van bepaalde ordende praktijken en/of hiermee verbonden andere gedragingen reflexief constitueren" (Maso, 1984: 65).
366. ".. qualitative case-study researchers have no reason to be so apologetic about their work - as if they might have done better to have looked at a larger sample. People doing case-studies should not assume that a quantitative logic must apply to their research. There is no reason for such researchers to be downcast when told that their work is not representative" (Silvermann, 1989: 61).
367. Ter beoordeling van allerlei inhoudelijke en methodische gebreken van sociologisch onderzoek heeft Goudsblom een viertal begrippen - precisie, reikwijdte, systematiek en relevantie - geïntroduceerd (Goudsblom, 1974: 17; 1975). Met deze begrippen kunnen sociologische onderzoeksprestaties worden geëvalueerd: het zijn ".. doelstellingen-pretenties-criteria ..., die in al hun vaagheid en algemeenheid toch vrij eenvoudig herkenbaar zijn" (Goudsblom, 1975: 375). Ik volg hierbij de uitwerking door Maso (1984: 85-92).
- "Precisie. Met dit begrip doelt Goudsblom speciaal op *empirische* precisie: 'het nauwkeurig en gedetailleerd observeren wat er in de sociale werkelijkheid gebeurt (Goudsblom 1974: 17)'. Echter, stelt hij even verder vast, 'aangezien de betekenis, die aan sociologische waarnemingen kan worden toegekend, niet bij voorbaat vaststaat, heeft het probleem van de empirische precisie in de sociologie zowel op de verwerving als op de verwerking van de gegevens betrekking (ibid.:44)' (Maso, ibid.: 85).
- Opmerking: Vandaar dat ik bij beide aspecten, dataverzameling met behulp van open-interviews, en dataverwerking, de verschillende analyse-stappen, uitgebreid stil heb gestaan. Op deze wijze zijn beide aspecten controleerbaar.
- "Reikwijdte. Met dit criterium wordt de vraag gesteld in hoeverre de te beoordelen studie bijdraagt tot een vergroting van het inzicht in het menselijk samenleven. In de praktijk betekent dit dat wordt nagegaan of de onderzoeker heeft aangegeven: 'in welke bredere context de door hem bestudeerde situaties passen (Goudsblom, 1974: 101)'. Hiermee wordt dus de vraag gesteld of alle relaties tussen de bestudeerde situaties en sociologische relevante verschijnselen voldoende zijn besproken" (Maso, ibid.: 86).
- Opmerking: Door een uitgebreide literatuuranalyse naar de relatie werkloosheid en criminaliteit heb ik getracht aan te geven welke bevindingen daaraan zijn te ontleen. De hoofdconclusie is dat, alhoewel de relatie op nogal verschillende manieren is onderzocht, er duidelijke aanwijzingen zijn dat er een relatie verondersteld mag worden. Over het hoe en waarom van deze relatie en mogelijke causaliteitsvormen zijn de meningen evenwel verdeeld. Dit onderzoek kan worden gezien als een poging daar meer klaarheid in te brengen. Alhoewel ik een kleine groep langdurige jonge werkloze mannen, die voldeden aan mijn criteria (blank, een jaar of meer werkloos, 24-26 jaar), heb onderzocht (gemeente Smallingerland, de periode 1986-1988) is de (vervolg-)vraag of de resultaten voor alle jongvolwassen werklozen gelden. Over de proportionele verdeling van de verschillende typen kan ik geen empirisch onderbouwde uitspraak doen (te kleine groep, geen a-selecte steekproef). Wel meen ik te kunnen stellen dat de theoretisch en empirische uitwerking van de onderzoeksvraag in verschillende soorten relaties tussen werkloosheid en criminaliteit theoretisch generaliseerbaar is en aandacht vraagt voor een categorie-specifieke uitwerking per levensstijl.

"Systematiek. Voor Goudsblom slaat dit criterium op vele verschillende zaken (zie evenwel de kritiek van: Wippler, 1975, S.M.). Het verwijst volgens hem (Goudsblom, S.M.) onder andere naar: '[een] logisch sluitende bewijsvoering (Goudsblom, 1974: 18)', 'logisch opgezette uitwerkingen ... van bepaalde grondgedachten (ibid.: 61)', 'heldere begrippen (ibid.: 64)', 'een zekere standaardisering in de ... begrippen (ibid.: 79)', een behoefte aan intellectuele zekerheid, en ... identiteit (ibid.: 82)', '[pogingen om] nieuwe termen en zinswendingen in te voeren, die het mogelijk moeten maken de sociale werkelijkheid beter onder woorden te brengen (ibid.: 84), etcetera" (Maso: ibid.: 89).

Opmerking: Door de introductie van (relatief) nieuwe begrippen als levensstijl, discours, sociale praktijk en verschillende 'hulpthorieën' (ontleend aan andere disciplines) en hun onderlinge relaties heb ik geprobeerd de criminologische werkelijkheid anders te beschrijven. Door het gebruik van een uitgebreid eindnoten-systeem heb ik voorts geprobeerd begrippen te relateren aan theoretische noties van andere onderzoekers. Door systematisch de leefwereldervaringen van (groepen) onderzochten te analyseren binnen de aannames van het 'theoretisch levensstijlenkader' is getracht de sociale werkelijkheid zoveel mogelijk recht te doen, ook in de vervolg-analyse stappen op een hoger-orde niveau.

"Relevantie. Goudsblom doelt met dit criterium op de *maatschappelijke* relevantie van sociologische studies: 'Met de relevantie komen we op het terrein van het nut, het belang dat aan onze kennis kan worden toegekend; de bijdragen die ze biedt om problemen van het samenleven op te lossen (Goudsblom 1874: 18)'. Behalve als hij zegt dat 'het bij relevantie primair [gaat] om de werkingen, de 'functies' die kennis kan hebben (ibid.: 131)', ontbreekt bij Goudsblom elke verwijzing naar een eis van *wetenschappelijke* relevantie. Echter, sociologisch onderzoek kan ook bijdragen aan het oplossen van sociaal-wetenschappelijke of zelfs algemeen-wetenschappelijke problemen. ook wetenschappelijke relevantie is daarmee een maat om het belang van sociologische studies te meten" (Maso, ibid.: 91).

Opmerking: In Miedema (1994) heb ik stil gestaan bij het onderscheid in sociale en sociologische problemen. Het moge duidelijk zijn dat criminaliteit en werkloosheid ieder voor zich grote maatschappelijke problemen vormen. Daar, en in de interdependentie, iets meer inzicht in verschaffen kan bijdragen aan een andersoortige probleembenadering en -oplossing. De wetenschappelijke relevantie ligt primair bij het uiteenrafelen van de mogelijke verbanden daartussen. Kortweg, hoe zit het nou met deze relatie voor de verschillende typen levensstijlen. Dit onderzoek is evenwel niet primair bedoeld als een beleidsonderzoek, maar als onderzoeker kan men wel pogen te komen tot een aantal beleidsaanbevelingen. Als 'promotie-onderzoek' ligt de relevantie onder meer in het analyseren en vergelijken van verschillende theoretische stromingen - strain-, sociale controle, subculturele benaderingen - met het levensstijlenmodel. De resultaten van deze sterkte-zwakte analyses zouden idealiter moeten leiden tot het stellen van nieuwe wetenschappelijke vragen en onderzoek. In die zin is het doen van onderzoek niet meer dan een (bescheiden) bijdrage te leveren aan het continue proces van interpretatie van de sociale werkelijkheid.

368. Zo constateerden Swanborn en Van Zijl dat in de door hen onderzochte onderzoeksverslagen van symbolisch interactionistisch onderzoek er niet voldaan werd aan eisen van een inzichtelijke verslaggeving over probleemstelling, theorie, procedure, data, conclusie e.d. (Swanborn en Van Dijk, 1984; cf. voor een voorbeeld van explicitering: Arts, Hilhorst en Wester (red.), 1985).
369. "Modern societies do not simply become increasingly differentiated, but change from pre-modern topological differentiations (i.e. sectors and social strata) to functional differentiations (with sub-systems like politics, law, economics, science, education, health, care, etc.). In the course of this process, the individual is no longer assigned to a single place, segment or stra-

tum of society, but rather functionally included within it. This means that the individual partially belongs to all sub-systems, while being excluded as an integrated individual. Functionally fragmented, the simultaneous participation of the individual in various sub-systems is required and enforced throughout his or her life. Being located everywhere and nowhere, the individual as a 'whole' is expelled from society" (Fischer-Rosenthal, in: Comenius, 1995: 251)

370. Naast de staat en de leefwereld ontstaat er op deze wijze ruimte voor de 'civil society'. Cohen en Arato geven in hun definitie van een civil society volgende kenmerken: "(1) *Plurality*: families, informal groups, and voluntary associations whose plurality and autonomy allow for a variety of forms of life; (2) *Publicity*: institutions of culture and communications; (3) *Privacy*; a domain of individual self-development and moral choice; and (4) *Legality*: structures of general laws and basic rights needed to demarcate plurality, privacy, and publicity from at least the state and, tendentially, the economy" (Cohen en Arato, 1992: 346, geciteerd in de 'Book Review' door: Axtmann, 1995: 175; zie ook het pleidooi van Braithwaite voor een 'republican criminology', 1995).
371. "De invloed van structurele marginalisering op culturele identiteit is vaak enorm: het respect dat men ontvangt van anderen vermindert of verdwijnt geheel; het zelfrespect vermindert evenredig of verdwijnt eveneens geheel. Jongeren, die gemarginaliseerd opgroeien, raken door gebrek aan identiteit en zelfrespect, stuurloos. [...] De oorzaken van marginalisering zijn structureel, de directe gevolgen structureel en cultureel" (Schuyt, 1995: 43).
372. Dahrendorf geeft een definitie van de onderklasse, waarbinnen criminaliteit lijkt te zijn geïmpliceerd. "The underclass is the group which combines desolate living conditions and the lack of traditional bonds even of class with low skills and hopeless employment prospects. The result is cynicism towards the official values of society bent on work and order. The underclass is not a revolutionary force, but one which will make its presence felt by crime, riots, and also by forming a volatile reserve army of militancy on either extreme of the political spectrum" (Dahrendorf, *The Times*, July 1985, geciteerd in: Morris, 1994, p. 99). Wanneer het economisch klimaat, de werkgelegenheid, verslechtert kan volgens Dahrendorf criminaliteit een antwoord zijn, maar als achterliggend probleem wijst hij vooral het uiteenvallen van de bindende krachten van de maatschappelijke orde aan. "The notion of the underclass has been adopted, or resurrected, to capture the sense of a group which is excluded, or has withdrawn, from mainstream society, in terms of both style of life and the dominant system of morality" (Morris, 1994: 4). De term onderklasse is dan veelal een vergaarbak van allerlei negatieve ascripties: "This concept (underclass, S.M.) remains ill-defined ..., but broadly speaking it rests upon the assertion that there exist certain groupings which fall, in some sense, outside of an otherwise cohesive and integrated society. The idea will sometimes involve a biological argument, sometimes a moral judgement, sometimes a view of changing class structure, and sometimes the idea of inadequate socialisation and a deviant 'sub-culture'" (Morris, *ibid.*: 10).
373. "In practice, the guarantee of social citizenship carries with it the requirement of being willing and available for employment, and the policing of social security to this end has contributed to the stigma attaching to claimants. What is intended as a guarantee of inclusion has turned into a badge of exclusion" (Morris, 1994: 3; zie ook: Miedema, 1994). "... the issue is whether full citizenship for all has really been achieved when some members of society face either the stigma of dependence or the indignity of unpleasant, low-paid and intrinsically unrewarding work in order to survive. Whether this state of affairs has produced

a section of the population who stand - in terms of values, behaviour or life style - in some sense outside 'the collectivity' has been the foundation of debate about the underclass" (Morris, *ibid.*: 79).

374. Het gebruik van de term onderklasse moet met enige omzichtigheid worden gebruikt. Als referentiepunt heeft men dan meestal de Amerikaanse situatie voor ogen. In discussies over aard van de Amerikaanse 'verzorgingsstaat', is de klacht dat het uitkeringsstelsel te ver doorgeschooten is; men maakt mensen teveel afhankelijk en daardoor wordt de institutie van het gezin ondermijnd. "Dependence on welfare has become the major defining feature of the American 'underclass', made up of state dependent single mothers, and young males (predominantly black) who have withdrawn from the labour force and live on the criminal fringe. (...) The next generation is then argued to be brought up with a deviant set of attitudes and values, and the family task of socialisation to have been undermined" (Morris, 1994: 3). Deze situatie is in Nederland nog geen realiteit, maar het is onmiskenbaar dat ook in Nederland veel huishoudingen verkeren in een situatie van 'nieuwe armoede' en dat bepaalde wijken steeds meer homogene lage inkomenswijken worden met een grote verscheidenheid aan culturele en/of etnische achtergronden (zie ook: Grotenhuis, 1993).
375. Lepsius hanteert voor diegenen die afhankelijk zijn van een door de verzorgingsstaat geregelde uitkering het begrip 'Versorgungsklasse'. Deze uitbreiding is een aanvulling op het door Weber al gemaakte onderscheid tussen 'eigendomsklassen' en 'verwervingsklassen'. "A class should be called a welfare class to the extent that differences in claims to transfer income and differences in the access to public goods and services determine the class situation, i.e. the provision with material sources, the external status and the internal life fate (Lepsius, 1979: 179, in de vertaling door Mayer, geciteerd in: Mayer en Müller, 1986: 239). Verderop maken Mayer en Müller daarbij evenwel volgende kanttekeningen: "The analytic imagery of "class" concept suggested in the concept of "welfare class" connotes a certain degree of homogeneity, not only in the source of income, but also in resulting material conditions constituting the basis for interest formation and aggregation. It also suggests fairly high degrees of closure, and at least latent conflicts of interests vis-a-vis other classes. Is there, then a collective fate of the welfare class as have been asserted for parts of the industrial working class? In most respects, such corollaries would be misleading. [...] It seems as if the temporary character of membership in these welfare classes is an important condition for keeping the distributional conflicts among welfare recipients and working contributors and the various segments of the welfare class latent. The very fact that unions and occupational and employers' associations are the main parties to this conflict supports the notion that welfare cleavages are derivative of the cleavage within the active economy, rather than constituting a new cleavage (Albert, 1984). The life-course consequences of being a member of the welfare class are, however, different and substantial for those much smaller groups which have to base their living permanently or for longer periods, on public support. ... For these groups, structuring life events coincide with the attribution of legal and bureaucratic categories for monetary and other provisions, which, in turn, define the constraints of autonomous action vis-a-vis the family and total-care institutions" (Mayer en Müller, 1986: 241-242).
376. De erkenning van armoede in Westerse landen dateert sinds de VN-top in maart 1995 in Kopenhagen. Voordien werd het probleem van de armoede gebagatelliseerd (Miedema, 1994: 506-507). Ook de Nederlandse regering heeft de slotverklaring ondertekend, waardoor het kabinet zich gebonden heeft aan bestrijding en voorkomen van armoede. Minister Melkert en staatssecretaris Linschoten hebben in november 1995 de nota over "Armoedebestrijding"

naar de Tweede Kamer gestuurd (De andere kant van Nederland. Over preventie en bestrijding van stille armoede en sociale uitsluiting).

377. "De beschermingsstaat behoort een participatiestaat te zijn waarin zelfbescherming via arbeid eerste prioriteit heeft. En als die banen er niet zijn, moeten programma's ontwikkeld worden om ze te creëren. Non-conformisme en verbeeldingskracht zijn daarbij gewenst, risico's moeten worden genomen, zeker wat betreft jongeren of nieuwkomers.." (Engbersen, Waar ligt toch het land van Kinneging?, in: Van de wieg tot het graf? De toekomst van de verzorgingsstaat, de Volkskrant, 1995: 18).
378. In het rapport Sociale en Culturele Verkenningen 1995 is ondermeer aandacht besteed aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Volgens het SCP is het aantal banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, in tegenstelling tot wat vaak wordt aangenomen, nauwelijks gedaald. De werkloosheid van mensen met een relatief lage opleiding komt vooral doordat zij verdrongen worden door hoger geschoolden. Het probleem is dus niet zozeer de onderkant van de arbeidsmarkt, maar vooral een algeheel tekort aan werk, met name banen op middelbaar niveau. Het SCP is dan ook vrij kritisch over het huidige kabinetsbeleid. "Het is echter de vraag of met een beleid dat zich in sterke mate op de onderkant van de arbeidsmarkt richt de oorzaak van het probleem wel wordt aangepakt" (Sociaal en Cultureel Planbureau) (Bron: NRC Handelsblad, 31 augustus, 1995).
379. Vergeleken met andere Westerse landen heeft Nederland dan ook een ernstig werkloosheidsprobleem. De OESO berekent de omvang van de werkloosheid van Nederland nu op 26 procent van de bevolking (in 1970 was dit werkloosheidscijfer nog geen 8 procent). Het door de OESO gehanteerde werkloosheidsbegrip is tamelijk ruim van aard. Het omvat naast de officiële (geregistreerde) werkloosheid, ook mensen die in de WAO zitten, met de VUT zijn of participeren aan banenplannen en scholingsprogramma's. Definities van werkloosheid zijn evenwel variabel en kunnen politiek georkestreerd worden. Kijken we naar de geregistreerde werkloosheid, inclusief de frictiewerkloosheid, dan hebben we het nog altijd over zo'n 547.000 werklozen oftewel 8 procent van de beroepsbevolking, een vergelijkbaar niveau als in 1988. De problemen van de werkloosheid treffen vooral ouderen en laaggeschoolden. Bomhoff merkt daarbij op: "Dat is een algemeen Europees probleem met overall omineuze consequenties voor de maatschappelijke cohesie en de solidariteit tussen mensen. Helaas geeft (economisch, S.M.) wetenschappelijk onderzoek geen duidelijk recept om de werkloosheid duurzaam terug te brengen. Een of andere combinatie is noodzakelijk van lagere belastingen en premies, minder knellende regels, subsidies op de loonkosten of scholing, en ten slotte banenplannen voor mensen die anders langdurig werkloos zouden blijven" (Bomhoff, Niet het rijk maar de gemeente kan het beste nieuwe banen scheppen, in de serie: Werk/ Werk!, in: NRC Handelsblad, 12 september, 1995). Ondanks het feit dat de werkloosheid, of wellicht beter het gebrek aan werkgelegenheid in de particuliere sector, al jaren lang de grootste zorg is van opeenvolgende kabinetten, lijkt de oplossing van dit probleem op korte termijn nauwelijks realiseerbaar. "Zelfs bij een economisch gunstig tij zoals in de tweede helft van de jaren tachtig is het niet gelukt de werkloosheid voldoende terug te dringen" (Sociale Nota 1996, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1996). In weerwil van de hoge banengroei over een lange reeks van jaren is het potentiële arbeidsmarktaanbod, bestaande uit schoolverlaters, vrouwen, immigranten, voormalige WAO'ers, van dien aard dat het probleem onverminderd voortduurt. Over de laatste vijf jaren kwamen er op jaarbasis gemiddeld zo'n 80.000 nieuwe banen bij. De verwachting voor 1995 is 1000.000 en voor 1996 90.000. De werkloosheid (540.000 geregistreerde werklozen) zal weliswaar afnemen, met als positief gevolg dat in 1995 het aantal mensen onder de 65 met een sociale uitkering reëel daalt met zo'n

13.000 (in 1996 is de verwachting een daling met 24.000), maar de werkloosheid is vooral een gevolg van mondiale ontwikkelingen, de internationale economie. Gaat het daar slecht dan zal, ondanks de kabinetsinspanningen om meer werk te creëren dan wel het bestaande werk te herverdelen, de werkloosheid weer stijgen. De Nederlandse economie drijft in toemende op export. Het besluit van het kabinet om extra laag betaalde banen in de collectieve sector (openbare veiligheid, kinderopvang, monumentenzorg en milieuzorg) te scheppen leidt ertoe dat in 1996 20.000 mensen meer aan het werk zullen zijn. Het streven is op deze wijze 40.000 mensen aan de slag te helpen (de zogenaamde Melkert-banen). Verder heeft het kabinet het voornemen om bij wijze van experiment nog eens 20.000 langdurige werklozen aan het werk, bijvoorbeeld als schoonmaker of schilder, te zetten door hun uitkering als deel van hun loon te gebruiken (de bijstandsuitkering als subsidie à 19.000 gulden). Het werkgelegenheidsbeleid - Werk, werk en nog eens werk - biedt dus wel enig soelaas, maar laat onverlet dat nog honderdduizenden aan de kant blijven staan. Volgens berekeningen van het ministerie van Sociale Zaken zal de werkplicht die volgend jaar (1996) in principe voor bijna iedereen in de bijstand zal gelden (met uitzondering van alleenstaande vrouwen met kinderen beneden de leeftijd van vijf jaar) leiden tot een extra arbeidspotentieel van 150.000 personen. Bovendien zullen in 1996 nog eens 30.000 voormalige arbeidsongeschikten door aangescherpte herkeuringseisen deel gaan uitmaken van de beroepsbevolking. Investerings in de economie door het bedrijfsleven, een aantrekkelijk investeringsklimaat en lagere lasten voor bedrijven en burgers als taak van de overheid, zullen met name voor groei van de werkgelegenheid moeten zorgen, maar de markt en de economie lijken als relatief autonome en internationaal opererende grootheden moeilijk te dwingen tot meer groei van de werkgelegenheid. "Voor werklozen die zijn aangewezen op laag betaalde banen biedt het algemeen sociaal-economische beleid niet voldoende soelaas. Daarom zet het kabinet een breed scala van maatregelen in om de inschakeling naar eenvoudige banen te bevorderen" (Sociale Nota 1996: 38).

380. Toegangsmomenten en kansen op de arbeidsmarkt hangen vooral samen met de diverse trajecten in het onderwijsstelsel. Het onderwijssysteem is te zien als de poortwachter - processen van selectie en allocatie worden vooral gebaseerd op meritocratische criteria, succes door eigen inspanningen, diploma-belang -, die mensen in verschillende rijen voor de loketten van de arbeidsmarkt plaatst. Voor jongeren lopen de onderwijstrajecten langs lijnen van verblijfsduur en niveaoverschillen. Deze categoriseringsprocessen leiden tot verschillende profielgroepen:
- leerlingen die hebben voldaan aan het uitzitten van de leerplichtige leeftijd en al dan niet gediplomeerd de arbeidsmarkt opgaan. Vanaf zestien jaar mogen deze jongeren werk zoeken. De arbeidsmarktsegmenten waar zij terecht komen zijn veelal de secundaire van ongeschoold werk.
 - leerlingen die een verdere vakgerichte beroepsopleiding volgen (leerlingenwezen, mbo-opleidingen). Zij vormen de kern van de geschoolde arbeidersklasse. Hun entree naar de arbeidsmarkt vindt zo rond hun twintigste plaats.
 - leerlingen die een algemeen voortgezette opleiding volgen (MAVO, HAVO). Zij zoeken werk in de lagere en middelbare rangen van employé en in de dienstensector. Ook voor hen geldt zo de leeftijd rond de twintig.
 - leerlingen die het VWO volgen en naar het HBO of de universiteit gaan (professionele en academische beroepen). Ze betreden de arbeidsmarkt vaak rond hun vijfentwintigste of nog later.
381. "... arrangements in the educational system not only split the population of those in the broad age range of 15-30 years into subgroups which differ systematically in preadulthood, but also

sort people into categories in which quite different life trajectories in terms of their occupational future are to be expected" (Mayer en Müller, 1986: 230).

382. Van Wijngaarden stelt bijvoorbeeld voor om op lokaal niveau Banenbedrijven op te richten met inzet van uitkeringsgelden, waardoor de arbeidsparticipatie aanzienlijk kan worden verhoogd (zie experimenten in Den Haag en het Oldambt). "Een banenbedrijf is een zelfstandige en onafhankelijke onderneming die nieuwe arbeidsplaatsen creëert, vooral in de marktsector. Doel is een aanzienlijk deel van de nu afgeschreven uitkeringsgerechtigden weer aantrekkelijk te maken voor werkgever en markt. Het banenbedrijf identificeert werkzaamheden waaraan behoefte is, maar die niet, niet meer of nog niet op de reguliere arbeidsmarkt worden uitgevoerd en zorgt dat deze tegen een concurrerend tarief in de vorm van aangenomen werk worden uitgevoerd. [...] Banenbedrijven zullen geen winstoogmerk hebben, maar wel kostendekkend dienen te zijn en zoveel mogelijk opnieuw moeten investeren in banen en opleidingen. [...] Het banenbedrijf biedt voordelen voor alle betrokkenen. Een baan voor langdurig werklozen, minder onvervulde behoeften, een stijgende arbeidsparticipatie, een dalend uitkeringsvolume, inkomsten voor het Rijk (premies, belastingen), minder bijstandscilënten (kosten) voor de gemeenten. [...] Banenbedrijven zijn ook beleidsrelevant omdat ze in het verlengde liggen van de experimentele banenregelingen met inzet van uitkeringsgelden van minister Melkert. Als de gemeenten idee en opzet omarmen zal de verzorgingsstaat in snel tempo transformeren naar de verzorgingsstad. Meer lokale verantwoordelijkheid voor een existentieel belang bij een hogere arbeidsparticipatie is de snelweg naar meer werkgelegenheid" (Van Wijngaarden, Het lokale Banenbedrijf brengt de verzorgingsstad binnen bereik', in de serie: Werk? Werk!, in: NRC Handelsblad, 23 september, 1995; zie verder: Weggemans, Plan voor 'witten' werk is realistisch, de Volkskrant, 2 september, 1995; Bomhoff, Niet het rijk maar de gemeente kan het beste nieuwe banen scheppen, in de serie: Werk? Werk!, in: NRC Handelsblad, 12 september, 1995; zie evenwel voor een kritische reactie op Bomhoff: Maks, Het scheppen van nieuwe banen komt gemeenten duur te staan, in: NRC Handelsblad, 21 september, 1995).
383. "De Nederlandse ervaring met publieke werkprogramma's is .. absoluut rampzalig. In het Jeugd Werk Garantieplan zit eenderde thuis bij gebrek aan banen; de uitstroom naar banen in de private sector vanuit de banenpool is minder dan 2 procent; en verdringing van echte banen, in plaats van de creatie van additionele, is dikwijls het effect" (Van Wijngaarden, Alleen arbeidsmarkt kan welvaartsstaat redden, in: Van de wieg tot het graf? De toekomst van de verzorgingsstaat, de Volkskrant, 1995: 56).
384. Het voorstel van de PvdA (in de nota: De sociale staat van Nederland) om langdurige werklozen aan een basisbaan te helpen, gaat ervan uit dat realisatie van volledige werkgelegenheid, een baan voor iedereen, de eerste jaren niet haalbaar is. In dit voorstel wordt het begrip arbeid breed gedefinieerd; men verstaat er ook allerlei onbetaalde maatschappelijke activiteiten onder als vrijwilligerswerk, zorgarbeid in de onmiddellijke omgeving. De invoering van de basisbaan in dit discussiestuk houdt in dat met iedere uitkeringsgerechtigde een afspraak wordt gemaakt over activiteiten die hij of zij moet ondernemen. In die zin wordt er aansluiting gezocht bij het voorstel van minister Melkert (Sociale zaken en Werkgelegenheid) om in de vernieuwde Algemene Bijstandswet, die in 1996 van kracht wordt, verplicht tot afspraken met uitkeringsontvangers te komen via welke activiteiten hij of zij tracht aan het werk te komen dan wel bereid is om maatschappelijke activiteiten waaraan behoefte is te vervullen. De vraag blijft natuurlijk of de betrokkenen, en zeker die met een arbeidsverleden in de particuliere sector, dergelijke activiteiten als volwaardig werk zullen zien.

385. Als voorbeeld kunnen we de JWG nemen. De in 1992 in werking getreden Jeugdwerkgarantie-wet (JWG) is als maatregel bedoeld om de jeugdwerkloosheid fors terug te dringen. Schoolverlaters die niet aan de slag komen, worden in dienst genomen van een Jeugdwerkgarantie-organisatie. Via scholing of werkervaringsplaatsen wordt geprobeerd de jongere voor te bereiden op de arbeidsmarkt. In eerste instantie beperkte de JWG zich tot de collectieve sector, maar daar bleek het creëren van voldoende werkervaringsplaatsen moeizaam te verlopen, onder andere door concurrentie van andere banenplannen. Ook het aanbod van plaatsen om ervaring op te doen is niet altijd relevant voor de doorstroming naar een baan in het bedrijfsleven. Sinds 1 januari 1995 mag ook het bedrijfsleven JWG-jongeren werkervaringsplaatsen aanbieden. Uit een enquête-onderzoek van het ISEO (Erasmus Universiteit Rotterdam) onder werkgevers in het Midden- en Kleinbedrijf naar de bereidheid en mogelijkheden om werkervaringsplaatsen te creëren, blijkt dat de bekendheid met het JWG onder de werkgevers gering is en de bereidheid om plaatsen te creëren klein. "Tevens blijkt dat het economisch rendement voor de werkgevers doorslaggevend is dan de wens een sociale bijdrage te leveren. Economische voordelen voor de werkgever moeten derhalve naar voren worden gehaald, wil de uitbreiding van de JWG naar marktsector succes hebben (Bron: ISEO Nieuws, De Jeugdwerkgarantiewet in de marktsector, jrg. 1, nr. 3: 2 september 1995).
386. Volgens het recente jaarlijkse rapport van de OESO, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, waarbij 27 landen zijn aangesloten, is het onduidelijk of een verlaging van het minimumloon de kans op werk voor de laagopgeleiden vergroot. "Volgens de OESO is het onduidelijk in hoeverre minimumlonen en hoge uitkeringen, die ook vaak worden genoemd als een rem op het vervullen van vacatures een effect hebben "op de algehele kansen op werk voor de laaggeschoolden en degenen zonder werkervaring". [...] Grote werkloosheid is slechts een van de kenmerken van het slecht functioneren van de arbeidsmarkt in veel landen. De sociale structuur komt onder spanning te staan doordat de inkomens steeds ongelijker verdeeld zijn... Waar de OESO als voorstander van een vrije markt er tot op heden vanuit ging dat inkomensverschillen leiden tot economische groei en dus banen, is de organisatie daarvan nu minder zeker. De kwestie of de inkomensverschillen de werkloosheid verminderen dan wel vergroten is volgens de OESO "nog lang niet opgelost". Wel is volgens de OESO aannemelijk dat een groeiende inkomensongelijkheid leidt tot meer armoede en tot een hardere roep om bezuinigingen, waardoor de sociale voorzieningen weer onder druk komen te staan. In tegenstelling tot het verleden laat de OESO na om zijn standaardrecept voor de werkloosheidsbestrijding voor te schrijven. De organisatie hield tot voor kort vast aan vermindering van de arbeidskosten" (Bron: NRC Handelsblad, 16-7-1996).
387. Voor hen geldt dat ze door de heterogenisering van de arbeidsmarkt een hoge herscholingsbereidheid, geografische mobiliteit en kwantitatieve en kwalitatieve inzetbaarheid moeten vertonen (eisen van 'employability').
388. Voor deze groep is de financiële verbetering gering. Als een kostwinner vanuit de bijstand naar een baan met minimumloon gaat, en 32 of 38 uur moet werken, vervallen allerlei kwijtscheldings- en subsidieregelingen. Dit geldt ook voor banenpoolers; als een uitkeringsgerechtigde aan de slag gaat, kan hij per maand zo'n tweehonderd gulden extra verdienen. Voordeel is evenwel dat men als werkende de bijverdiensten van een part-time werkende niet langer hoeft af te dragen. Als men uitkeringsgerechtigd is worden deze bijverdiensten gekort op de gezinsuitkering. Gestreefd moet worden om de overgang van werkloze met een bijstandsuitkering naar werkende banenpooler niet gepaard te laten gaan met negatieve inkomenseffecten.

389. Zie bijvoorbeeld ook de rangschikking naar arbeidsmarktkansen, de typering van werkzoekenden, algemeen beleid en specifiek beleid in: Sociale Nota 1996: 19.
390. "Het begrip 'informele economie' is afkomstig uit de ontwikkelingseconomie (Mevissen, 1990 a). Het heeft betrekking op activiteiten die mensen zelf ter hand nemen om te overleven: straathandel, hergebruik afval, prostitutie. Het onderscheid informeel en formeel is echter ook langzamerhand steeds meer toegepast in relatie tot economische praktijken in de westerse wereld. [...] De meest gebruikte domeinafbakening is - zo stelt Mevissen (1990 a) - afkomstig van Gershuny (1979). Hij onderscheidt drie delen die tezamen de informele economie vormen: de huishoudelijke sector (zonder geldelijke beloning), de communale sector (vrijwilligerswerk) en de zwarte sector (activiteiten die ook in de formele sector voorkomen, maar die verborgen blijven als gevolg van het ontwijken van belastingen). Er is dus zowel een betaalde (klussen, oppassen, glazenwassen) als een onbetaalde informele economie (huishoudelijk werk). [...] Op meerdere punten blijkt een duidelijke verstrengeling te zijn tussen informele en formele economie. De positie van mensen op de informele arbeidsmarkt blijkt, ondanks een tegengestelde verwachting, een afspiegeling te zijn van hun positie op de formele arbeidsmarkt; '*Of het nu om formele of om informele arbeid gaat, bij de keuze van de arbeidskrachten wordt op dezelfde persoonsgebonden criteria geselecteerd*' (Mevissen, 1990 b: 101). Een zwakke positie wordt - zo stelt Mevissen - verdubbeld, omdat ook op de informele markt scholing en ervaring belangrijke persoonskenmerken zijn. Wanneer mensen geen baan hebben is hun toegang tot de informele markt, maar ook tot andere informele voorzieningen, bijvoorbeeld in de buurt, slecht. Of te wel: '*... employment is the key to participation in all sorts of work*' (Pahl 1985: 218; geciteerd door Mevissen, 1990 b: 102)" (Brouns, 1993: 183-184).
391. Uit onderzoek naar zwart werk blijkt dat 70 procent wordt verricht door mensen met een reguliere baan. Mensen zonder werk, scholieren en studenten, huisvrouwen die zwart bijverdienen als kinderoppas of werkster maken slechts dertig procent van de zwartwerkers uit. Een verklaring daarvoor biedt de sociale netwerk-theorie. Wie werkt, heeft vaardigheden en contacten en krijgt via informele kanalen te horen waar nog bijgeklust kan worden en op deze wijze rolt men van de ene klus in de andere (zie ook: Kohnstamm, Werkloosheid en persoonlijkheid, NRC Handelsblad, 9 september, 1995).
392. Het is ironisch dat de aan het Centraal Bestuur Arbeidsvoorziening opgelegde bezuiniging van 400 miljoen, die volgens CAO-overleg niet ten koste mag gaan van de werkgelegenheid, waarschijnlijk wordt gerealiseerd door besparingen op opleidingsfaciliteiten als Centra voor Beroepsoriëntatie en Beroepsoefening (CBB's; 25 vestigingen) en de Vrouwenvak scholen. De CBB's werken ten behoeve van de Regionale Arbeidsbureaus (RBA's). Deze kopen activiteiten - functietraining, assessment (zoeken welke baan bij iemand past), doorgeleiding van vervolgopleidingen of naar de arbeidsmarkt - in. In 1994 telden de CBB's 18.700 deelnemers; de Vrouwenvak scholen hadden mei 1995 1095 inkoopcontracten. ..(Deelnemers) zijn nu vooral 'onbemiddelbaren' uit de bakken van gemeentelijke Sociale Diensten. De centra vakopleidingen van de RBA's moeten dan deze taken overnemen en worden getransformeerd naar Praktijk Leer Centra. Volgens de CBB's leidt dat tot verlies van expertise en kapitaalvernietiging en worden de verschillende instituten voor basiseducatie als voortraject van de CBB's bedreigd in hun voortbestaan (zie Paumen, Scholingscentra vrezzen 'liquidatie', in: NRC Handelsblad, 21 september, 1995).

393. Uit onderzoek van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt naar de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt tot 1998 is het noodzakelijk gebleken dat werkzoekenden zich beter moeten kwalificeren. De vraag naar beroepen waarvoor de werkzoekende genoeg heeft aan alleen basisonderwijs neemt met 61.700 banen, 11 procent, af. Ook beroepen, waarvoor doorgaans een VBO- of MAVO-opleiding voldoende is, laten een dalende vraag zien (Kroon, Vrouwen en allochtonen moeten zich warmlopen voor banen, in: NRC Handelsblad, 30 september, 1995; zie verder: Sociale Nota 1996). In dat opzicht is het recht op 'educational citizenship' (een term van de socioloog Esping-Anderson), het recht op permanente educatie en bijscholing, van belang omdat mensen werkzaam in het circuit van flexibele, additionele en informele banen met slechte beloningsstructuur en baanonzekerheid dan ook mogelijkheden hebben om zich een betere toegang tot de arbeidsmarkt te verwerven (zie ook: Engbersen, Verstarring in het onderwijs tast vitaliteit van arbeidsbestel aan, in de serie: Werk? Werk!, in: NRC Handelsblad, 4 oktober, 1995).
394. Een voorbeeld van het laatste is de zogenaamde politiesurveillant. Vergelijkbare functies zijn: de stadswacht, metabewaker, wagenbegeleider, huismeester, preventiemonteur. Om de 'basispolitiezorg', meer blauw op straat, zichtbaar te maken en daardoor de burger een groter gevoel van veiligheid en leefbaarheid te geven, zijn politiesurveillanten ('hulpagenten') aangesteld. Na een korte opleiding, betaald door het ministerie van Binnenlandse zaken, mag de politiesurveillant processen-verbaal opmaken, maar hij heeft geen opsporingsbevoegdheid en draagt ook geen wapen. Ze krijgen een aanstelling voor zes jaar, ontvangen een lage salariering en geen onregelmatigheidstoeslag. Hun tewerkstelling, althans in Amsterdam, geschiedt door een 'uitzendorganisatie', die vaststelt waar de surveillanten (tijdelijk) hun werkzaamheden zullen verrichten. Solliciteren naar andere korpsen is niet mogelijk doordat korpsen de onderlinge afspraak hebben dat, als een personeelslid overgaat naar een ander korps, de gemaakte opleidingskosten worden terugbetaald. Functie-inhoud en rechtspositie zijn dus vrij zwak. Onlangs is, uit een interne nota, 'uitgelekt' dat politiesurveillanten in Amsterdam na het uitdienen van hun contract niet kunnen doorstromen naar een normale politiebaan. Ook in Rotterdam komt menig banenpooler, die de afgelopen jaar als wagenbegeleider op de tram meereed, niet door de selectie voor diezelfde functie als hij in dienst wil treden van het vervoersbedrijf. Het gemeentelijk vervoersbedrijf in Amsterdam selecteert langdurig werklozen om als Melkert-conducteur aan de slag te gaan, maar stelt als 'gewoon bedrijf' wel de gebruikelijke functie-eisen aan eventuele kandidaten. De werving wil dan ook nog niet zo erg vloten (zie Dick Dörr, Trouw, 2-3-1996). De transformatie van additionele banenpooler tot reguliere werknemer houdt met name voor de oudere, kansloze werkloze nogal wat haken en ogen in. De vraag is wat er gebeurt als na 1998 de Melkert-banen, bedoeld voor de moeilijkste categorie werklozen, bekostigd moeten worden uit de eigen bedrijfsbudgetten. Het gaat immers dan niet meer om 'kunstbanen' met een primair sociaal doel, maar om functies die in termen van produktiviteit en rentabiliteit worden beoordeeld (Dörr, *ibid.*).
395. Als voorbeeld verwijs ik naar het project 'Binnenste Buiten' van PTK De Corridor, in samenwerking met het Provinciaal Steunpunt Werkgelegenheid, dat is opgezet om jonge gedetineerden nieuwe toekomstperspectieven te bieden (zie Balans, jaargang 25, nr. 6, september 1995).
396. In de Sociale Nota 1996 staat over 'Werken met behoud van een uitkering' volgende te lezen: "Op basis van de nieuwe bijstandswet, die per 1 januari 1996 in werking treedt, kunnen gemeenten uitkeringsgerechtigden toestaan met behoud van uitkering onbeloonde activiteiten te verrichten. Deze optie is bedoeld voor degenen met de slechtste kansen op de arbeidsmarkt. Enerzijds gaat het om activiteiten die op de langere termijn bijdragen aan een

verbetering van de arbeidskansen. Gemeenten kunnen dit, in het kader van een trajectplan, verplicht aan bijstandsontvangers opleggen. Maar daarnaast is het vooral de bedoeling om mensen met zeer geringe arbeidskansen op een bij hen passende wijze weer in de samenleving in te schakelen, en zich zo te onttrekken aan sociaal isolement. Bij gemeenten leven tal van ideeën om de bijstandswet in deze zin activerend te maken. Het kabinet nodigt hen uit hiertoe voorstellen in te dienen" (Sociale Nota 1996: 45). De vraag is of type I en type VI zich zullen laten dwingen of ontduikingsmogelijkheden zullen zoeken om zich aan een dergelijke dwang te onttrekken.

397. Vergeleken met de situering van dit onderzoek in de jaren '86-'88 is de situatie voor mensen die afhankelijk zijn van een uitkering via de bijstandswet er sindsdien niet op vooruit gegaan. Dit geldt niet alleen het verlies aan koopkracht, maar ook de wet- en regelgeving. Zie voor het laatste bijvoorbeeld de brochure van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (november 1995) "De nieuwe Bijstand. Een andere instelling". Het begrip passende arbeid is ondermeer opgerekt, ontheffingen aan ouders met kinderen ouder dan vijf jaar moeten met redenen omkleed zijn, weigeringen om een cursus te volgen of een passende baan te accepteren leiden tot een verlaging van de uitkering en bij herhaalde weigeringen kan de uitkering worden stopgezet, verplichte controles zijn stringenter geworden. De sociale dienst is immers wettelijk verplicht de door de bijstandsccliënt verstrekte gegevens (bij aanvraag, bij heronderzoek, bij de maandelijkse verklaring), zonder hem of haar toestemming te vragen, te controleren door bijvoorbeeld gegevens (via het sofi-nummer) te vergelijken met die van het arbeidsbureau, de belastingdienst, de bedrijfsvereniging, het ziekenfonds, huursubsidie-instanties, werkgevers (indien er sprake is van een aanvulling op het zelfverdiende inkomen), huisbezoek. De aanvrager moet inzicht geven in zijn/haar financiële situatie (bank- of giro-afschriften), huurcontract, woon- en gezinssituatie (ook in verband met de 'verhaling' van de onderhoudsplicht van (ex-)echtgenoten), loonstrookjes, en is verplicht zich te identificeren. Bovendien kan de sociale dienst door sociaal rechercheurs nader onderzoek instellen naar aanleiding van bijvoorbeeld verdenkingen of tips.